

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Полторацька Алла Яківна

УДК 821(100)'06-3.09"09"19/20" (043.3)

**ДИСКУРС БЕСТІАРНОСТІ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ
КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**
(на матеріалі творів Дж. Бовена «Вуличний кіт на ім'я Боб»,
Б. Вербера «Завтра будуть коти», Дж. Кутзее «Безчестя»,
О. Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих»)

10.01.06 – теорія літератури

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі слов'янської філології, компаративістики та перекладу Навчально-наукового інституту філології, перекладу та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Шимчишин Марія Мирославівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри теорії та історії
світової літератури імені В. Фесенко.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Назарець Віталій Миколайович,
завідувач кафедри української літератури
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету імені академіка Степана Дем'янчука;

кандидат філологічних наук, доцент
Соколова Вікторія Альбертівна,
доцент кафедри теорії літератури
та зарубіжної літератури
Волинського національного університету
імені Лесі Українки.

Захист відбудеться «05» травня 2021 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої ради Д.26.133.03 Київського університету імені Бориса Грінченка (04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б).

Автореферат розіслано «03» квітня 2021 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

О. О. Бровко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується формуванням нового світорозуміння, спровокованого кризою традиційних цінностей, інтенсивним освоєнням космосу, дигіталізацією, використанням нано- і біотехнологій. Відбувається пошук нових парадигм, які б містили сучасне розуміння місця людини у світі. Художня література кінця ХХ – початку ХХІ століття оприявнює трансформації традиційних літературних канонів, іманентною рисою яких стала риторика антропоцентризму. Сьогочасні твори характеризуються поглибленням екзистенційних тем і проблем, одним зі шляхів вирішення яких бачиться злиття людей і не-людей в біосимбіотичній площині постгуманізму. «Домінантою постгуманістичного контексту є вплетення людини у матеріальні, технологічні та інформаційні матриці, де вона вже не є господарем, а радше похідним продуктом» (М. Шимчишин). Сучасна інтерпретація людини спричинена постантропоцентричним світоглядом, що властивий для кінця ХХ – початку ХХІ ст. Крім того, тривога підсилюється непрогнозованим майбутнім, нестабільністю життя та руйнуванням непроникних кордонів між «людиною-машиною» і «людиною-твариною» (Д. Геревей). Перехід від «єго» до «пост-єго» (Юго Ерман) відбувається завдяки розумінню того, що ми мислимо себе в безкінечній множині відносин та інтерпретацій, повсякчасному зіставленні себе з Іншим. І таким Іншим для нас часто постає тварина, яка увиразнює окремі аспекти нашої ідентичності, допомагає нам «втратити» себе, щоб знову віднайти. Набуття зообразом статусу Іншого розширює його традиційну функцію в літературному творі, оскільки тепер тварина може «регенерувати» як своє, так і людське життя. Дискурс бестіарності в українському літературознавстві залишається недостатньо поцінованим, цій проблемі присвячено фрагментарні рецензії, статті, огляди, читацькі відгуки на окремі твори.

Вибір теми дослідження зумовлений необхідністю подальшої розробки «студій тварин» та екокритики як методологій інтерпретації художніх творів; актуальністю комплексного літературознавчого вивчення дискурсу бестіарності як складного багатоаспектного феномену; необхідністю інтердисциплінарного підходу до виокремлення та систематизації різних типів художнього вираження людино-тваринного зв'язку; потребою розбудови напрямів різноаспектного вивчення й витлумачення мистецтва слова й аналізу особливостей рецепції образів тварин письменниками кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу Навчально-наукового інституту філології, перекладу та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, згідно з науковою темою: «Російська та зарубіжна література: контексти та інтерпретація творчості письменників та історико-літературного процесу» (реєстраційний номер 0115U005458). Тема дисертації затверджена вченою радою

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 3 від 05.11.2015 року).

Мета роботи – проаналізувати дискурс бестіарності в сучасній художній літературі. Поставлена мета зумовила вирішення таких **завдань**:

- охарактеризувати теоретико-філософську основу західного дискурсу бестіарності;
- окреслити традиційне змалювання образу тварини в літературі;
- визначити специфіку роботи «антропологічної машини» Дж. Агамбена;
- виявити пріоритетні тенденції постгуманістичного розуміння навколишнього світу в контексті студій тварин та екокритики;
- з'ясувати специфіку оприявлення бестіарності в сучасній художній літературі;
- проаналізувати особливості сучасної літературної трансформації людино-тваринного зв'язку в творах Дж. Бовена;
- виокремити та дослідити образи тварин-кіборгів у романах Б. Вербера;
- прослідкувати трансформацію людського розуміння світу не-людей у романі Дж. Кутзее «Безчестя»;
- специфікувати вияви екосвідомості в творі О. Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих».

Об'єкт дослідження – сучасні художні твори Дж. Бовена («Вуличний кіт на ім'я Боб», «Подарунок від кота Боба. Як вуличний кіт допоміг людині полюбити Різдво», «Світ очима кота Боба. Нові пригоди Джеймса та його мудрого вуличного кота»), Б. Вербера («Завтра будуть коти», «Її величність кішка»), Дж. Кутзее («Безчестя»), О. Токарчук («Веди свій плуг понад кістками мертвих»).

Предмет дослідження – дискурс бестіарності в означених сучасних художніх творах.

Мета і завдання дисертації визначили застосування таких **методів дослідження**: *порівняльно-історичного*, який дозволив зіставити особливості образів тварин у різні літературно-історичні епохи; *системного аналізу* для з'ясування міжтекстових зв'язків художніх творів; *методик сучасної наратології* для вивчення оповідної структури аналізованих текстів; *комплексного аналізу* художнього тексту, необхідного для дослідження специфіки образів; *студій тварин та екостудій* для окреслення оновлених зв'язків людини з твариною та їхнього відображення в художній канві авторського задуму; *екокритичного*, який дав змогу осмислити взаємодію людини й природи в романі О. Токарчук; *герменевтичного аналізу* для усвідомлення змістової частини обраних сучасних творів. Крім того, застосовано елементи *рецептивного й описового* методів.

Теоретико-методологічну базу становлять наукові праці, присвячені теорії постгуманізму (Дж. Агамбен, Н. Бадмінтон, М. Бакке, Р. Брайдотті, Н. Висоцька, К. Вулф, Д. Геревей, К. Гейлз, Є. Доманська, С. Сушко, М. Шимчишин, І. Хассан). Окрім того, засадничими для роботи стали розвідки «студій тварин» (П. Валдау, М. Демелло, Л. Калоф, Д. Райян, Г. Рітво, Б. Сакс, П. Сінгер, К. Шапіро), в яких науковці розглядають людей як один із видів тварин та піддають сумніву панівну позицію людини. У дослідженні спираємося на

напрацювання теоретиків екокритики: Т. Вайзер, Дж. Ешфорд, Л. Горболіс, О. Довбуш, Дж. Лехман, П. Лінгольт, С. Маценка, П. Мерфі, О. Палій, Л. Статкевич та ін. Важливе значення мають студії, присвячені трансформації класичного бестіарію в сучасній літературі, жанрово-стильовій специфіці художньої анімалістики: Ю. Бережанська, Г. Бокшань, О. Бровко, І. Буслюк, В. Золотова, С. Кочерга, О. Рекут, О. Сліпушко, В. Чуб та ін..

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вперше в українському літературознавстві *розкрито* особливості дискурсу бестіарності в художній літературі кінця ХХ – початку ХХІ століття (на матеріалі творів Дж. Бовена, Б. Вербера, Дж. Кутзее, О. Токарчук), а також *окреслено* особливості взаємодії людини і тварини в сучасних прозових творах. Теоретично *доповнено* художнє поле розуміння зообразу та доведено зміну рольових акцентів бестіарності у змісті означених творів. Аналіз обраних текстів дає можливість увиразнити нові підходи до художнього потрактування бестіарності та означити їхні домінуючі ознаки. Подальшого розвитку набуло вивчення теоретико-літературного дискурсу бестіарності на матеріалі творів сучасних зарубіжних авторів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання матеріалів у процесі підготовки підручників, посібників, фахових видань із теорії літератури та при створенні курсу зарубіжної літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття в закладах вищої освіти, а також під час розробки спецкурсів, спецсеминарів, факультативів для загальноосвітніх закладів та профільних ліцеїв. Отримані результати можуть стати підґрунтям для подальших студій, присвячених аналізу зообразів художніх творів, а також характеристиці естетичної площини дискурсу бестіарності в новітній літературі.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на наукових конференціях різного рівня – *міжнародних*: «Кроскультурність у сучасному світі» (Київ, 2009); «Варіації модерну та модернізації: український соціум в контексті глобальних процесів» (Київ, 2013); «Великі війни, трансформації: Історична соціологія 20-го століття, 1914–2014» (Київ, 2014); «Роль молоді у процесі соціально-економічних перетворень суспільства: вітчизняний та зарубіжний досвід» (Харків, 2015); II Міжнародній науковій конференції на пошану професора В. І. Фесенко (Київ, 2018); «Наративи переміщень та географії ідентичностей у художньому дискурсі» (Київ, 2020); «Художній дискурс приватного/повсякденного у контексті глобалізації» (Київ, 2021); *всеукраїнських*: «Другі Бугайківські читання», присвяченій актуальним питанням викладання літератури та мови (Ніжин, 2010); Конференції молодих науковців (Ніжин, 2010); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Філософські проблеми сучасності» (Херсон, 2014).

Дисертація була обговорена і рекомендована до захисту на розширеному засіданні кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу Навчально-наукового інституту філології, перекладу та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 11 від 11 лютого 2021 року).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 11 статтях, 4 з яких надруковано у фахових наукових виданнях України, що належать до категорії «Б», 1 – в зарубіжному виданні.

Обсяг та структура дисертації зумовлені загальною концепцією та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел, що містить 334 найменування. Загальний обсяг дисертації становить 201 сторінку, основного тексту з них – 160 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, проаналізовано стан вивчення досліджуваної проблеми, сформульовано мету, основні завдання і методи дослідження, розкрито його наукову новизну, науково-практичне значення, названо предмет, об'єкт роботи, представлено структуру дослідження та етапи апробації результатів.

Перший розділ роботи – **«Філософські основи західного дискурсу бестіарності»** – спрямовано на осмислення західного розуміння опозиції людина/тварина; розкриття концептів «людина», «тварина»; представлено динаміку образу тварини в європейських літературах.

У *підрозділі 1.1.* – *«Опозиція людина/тварина у культурній парадигмі Заходу»* – встановлено витoki формування опозиції людина/тварина, підвалини для розмежування якої були закладені ще в античній філософії, коли сформувалася ідея вищості людини над твариною та над природою загалом. У процесі історичного розвитку традиційний кордон розширюється: людину трактували як апогей Божого творіння, що має панувати над тваринами та використовувати їх. Поштовхом до переоцінки тривалої антропоцентричної позиції стало вчення Ч. Дарвіна. Згодом Ф. Ніцше зауважував, що ми більше не виводимо людину з духу, з божества, ми відсунули її в ряди тварин. У ХХ – на початку ХХІ століття активізувалася тенденція відходу від антропоцентричного розуміння світу.

У *підрозділі 1.2.* – *«Концепт “людина” у західній філософії»* – конкретизовано зміст поняття «людина» в біологічному, лінгвістичному, релігійному та філософському аспектах, відповідно до яких термін набував різних значень: від суспільної істоти, відмінною рисою якої вважалася свідомість до живої істоти, що здатна до свідомої саморегуляції.

Усі ці визначення засвідчують, що людина здебільшого інтерпретувалася в контексті антропоцентричного світогляду. Наприкінці ХХ століття маємо переосмислення сутності людини як такої, що сприймається на рівні з іншими створіннями. Вона не посідає виняткове місце у Всесвіті і належить до мультивидової таксономії.

У *підрозділі 1.3.* – *«Концепт “тварина” у західній епістемології»* – розкрито значення поняття тварина в біологічній та лінгвістичній площинах. Встановлено, що в його трактуванні закладено розуміння тварини як живої істоти,

«яка протилежна людині». Зрештою зроблено висновок, що концепт «тварина» сформувався як конструкт, що слугував для утвердження вищості людини.

У підрозділі 1.4. – «Динаміка образу тварини в європейській літературі» – простежено особливості художнього осмислення людиною зв'язку з не-людиною у процесі еволюції. У первісному суспільстві тварина розумілася як вища істота, тому образ тварини втілював у собі риси містичності та сакральності. У перших бестіаріях образ звіра мав колосальну психічну енергію та сприймався як щось моторошне, чуже, але водночас і божественне. Утім із плином часу образ не-людини репрезентовано як другорядний, навіть меншовартісний, що знайшло своє відображення і в художній творчості. У перших бестіаріях наголошувалось на своєрідній відмінності між твариною і людиною: не-людина не мала можливості контролювати інстинкти і підтримувати зв'язок із Богом. Утверджувався своєрідний тваринний символізм як втілення певних рис, приміром, працьовитості (бджола), хитрості (лисиця).

Для антропоцентризму періоду Ренесансу властивий образ не-людини, через який часто змальовували характер людини та з допомогою якого утверджували її центральну позицію. Епоха Бароко вбачала присутність звіра в людині, який має бути подоланий шляхом духовного зростання. Письменники Просвітництва спонукали до роздумів над людською природою, змальовували тварин як розумніших та досконаліших істот, аніж людина. Водночас головним завданням тварини залишалося служіння людині.

У літературі Романтизму віднаходимо образ і романтичного звіра, і звіра суспільного, тобто живої істоти, особливість якої є прагнення волі. Романтики возвеличували природу, проте тварина і далі залишалася опозицією до людини. Представники реалістичної естетики запропонували свою інтерпретацію: зооморфні образи почали зображувати як незалежні від людини. Крім цього, образ не-людини часто вказував на моральне падіння людини.

З кінця XIX – початку XX століття літературні тексти проблематизують бінарну опозицію людина/тварина. Тепер людина співпереживає тварині, бачить у ній живу істоту і прагне до відновлення зв'язку з природним світом. Таким чином, образ тварини зазнав трансформації: від втілення рис обожнення, підлеглості до розуміння не-людини як живого організму, що теж має відчуття та почуття і є маркером моральності людини.

У другому розділі – «Постгуманізм як реакція на “смерть” людини» – досліджено трансформацію гуманістичного світогляду в динаміці взаємодії людини з твариною за різних епох, представлено сутність «антропологічної машини» Дж. Агамбена, розглянуто проблему людського і не-людського в парадигмі постгуманізму. Крім того, проаналізовано філософсько-етичне поле «студій тварин» та визначено засадничі основи екокритики, опрацьовано сутність бестіарію та визначено його домінантні риси в художніх творах сучасної літератури.

Шкідливість і невідповідність дій людини призвели у XXI столітті до кризи антропоцентризму та до поширення ідей постгуманізму. Це відображається як у філософському, так і в художньому планах. У сучасному світі оскаржується

як унікальність людини, так і думка про те, що вона має займати панівну позицію. Це, з одного боку, породжує прагнення до глибокого пізнання не-людського та захоплення ним, а з іншого – стимулює процес виключення людини з ієрархії верховенства.

У підрозділі 2.1. – «*Переоцінка метанаративу гуманізму в науковому дискурсі II половини XX століття – початку XXI століття*» – з'ясовано причини занепаду гуманізму, який зародився як світоглядна парадигма в епоху Античності та з кожною новою добою з його допомогою утверджувалася унікальність та вищість людини. Таке антропоцентричне світорозуміння дало людині необмежену владу та закріпило за нею ієрархічну вищість у добу Середньовіччя. Хоча представники філософії Нового часу прагнули створити суспільство нового типу, однак у ньому тварина продовжувала розумітися як меншовартісна. З позицій традиційного світорозуміння домінантними вважалися виключно людські інтереси.

Філософи кінця XIX – початку XX століття (М. Горькаймер та Т. Адорно) закликали до уточнення понять «розум», «тварина», «природа» й «людина», оскільки «людський вид досяг статусу тваринної раси» (М. Горькаймер). Праці мислителів кінця XX століття (Ж. Бодріяр, М. Фуко, Ж. Делез) присвячені переосмисленню людської сутності та поверненню їй людського, яке вона втратила в процесі історичного розвитку. Тим самим людина звільняється від влади центризмів та конструює себе без традиційних кордонів. Таким чином, у XXI столітті маємо переоцінку іпостасі людини та створення етичної системи, покликаної сприяти міжособистісній взаємодії людини з не-людиною.

У підрозділі 2.2. – «*Антропологічна машина*» Дж. Агамбена – проаналізовано роботу «антропологічної машини» Дж. Агамбена та конкретизовано цей термін:

Антропологічна машина – історичний конструкт, що продукує образи людей та їхні антропологічні моделі, через які людина впізнає себе в низці дзеркал в образі звіра.

Традиційно «антропологічна машина» продукувала кореляцію людського/тваринного, на чому і ґрунтувалася філософія гуманізму. Дж. Агамбен у праці «Відкрите. Людина і тварина» вказує на необхідність перегляду бінарного розуміння світу, що стало основою для роботи антропологічної машини. У період постгуманізму людина знаходиться в «зоні невідання» між людським і тваринним, що трансформує класичну думку про людину як про поєднання душі і тіла, розуму та буття, тваринного та божественного. Натомість людина постає як розщеплення людського і тваринного. Робота цього конструкту в Новий час спрямована на ізолювання не-людського в людському, розглядаючи не-людину через гуманізацію тварини (варвара, чужинця). Обидві машини (давня і модерна) можуть існувати за наявності нейтральних порожніх зон, у яких відбувається зустріч тваринного і людського. Дж. Агамбен обстоює ідею чистого життя, яке не містить ні людського, ні тваринного.

Підрозділі 2.3. – «*Розуміння людського і не-людського в теорії постгуманізму*» – присвячено розгляду постгуманітаристики, представники якої

створюють містки між різними підходами для визначення сутності людського і не-людського на метапрагматичному рівні. Науковці відходять від гуманістичної візії людини як «міри всіх речей», що є одним із проявів розуміння світу не-людського, Іншого.

У цьому підрозділі проаналізовано праці таких теоретиків постгуманізму: Дж. Агамбена, Н. Бадмінтона, М. Бакке, Р. Брайдотті, Н. Висоцької, К. Вулфа, Д. Геревей, К. Гейлз, Є. Доманської, С. Сушка, М. Шимчишин, І. Хассана. Парадигма постгуманізму пов'язана з технологізацією та кіборгізацією, що, своєю чергою, впливає на розуміння людського і не-людського. Новий напрям базується на комбінації міфу та технології, де остання – інструмент у зміні концептів розуму, тіла, штучного та природного. Разом з тим, дослідники (Д. Геревей) вбачають зникнення межі між людиною і твариною та необхідність напрацювання дискурсу, що врахував би живу, повсякденну конкретику Іншого в літературі.

Концепт «істоти» розглядається в тріаді «люди/тварини/технічні новинки», в якій не-люди – рівноцінні для людини партнери, наділені свідомістю та почуттями. Людська унікальність спростовується.

Постгуманізм вбачає в гібридизації ключ до розуміння людини, живих істот та потенціал їхнього розвитку. Людина і тварина постають як рівноправні форми життя, в якому немає місця для будь-чийого панування.

У підрозділі 2.4. – «Філософсько-етичне поле “студії тварин”» – акцентовано, що одним із аспектів прояву постгуманістичного розуміння світу є «студії тварин». Представники цього напрямку досліджують простір, який займають тварини в людському суспільстві та культурі. Теоретично значущі в цій царині праці Дж. Агамбена, М. Демелло, Л. Калоф, Г. Рітво, П. Сінгера, К. Шапіро та ін., які цікавляться питанням взаємопроникнення і взаємооб'єднання людських і не-людських форм буття.

Представники студій тварин звертають увагу на етичний бік зв'язку людини і тварини та на необхідність надання прав тваринам, оскільки людина більше не трактується незалежною від природного світу, при цьому тварина мислиться як розумна істота.

У підрозділі 2.5. – «Екокритика як шлях до окреслення природоцентричної свідомості людини» – розглянуто екоцентричний поворот, поява якого обумовлена зацікавленістю гуманітарних і соціальних наук питаннями турботи про навколишній світ. У науці набуває розповсюдження глибинна екологія, що пов'язана з критикою антропоцентризму.

Кінець ХХ століття вважається часом біоцентризму, відповідно до якого людина трактується рівноправною решті земних істот. При цьому розум уже не атрибується як ознака її вищості. Для ХХІ століття характерне переосмислення взаємодії людини і не-людини. У літературі образ тварини трактується як істота, якій властивий інтелект та власна система цінностей.

Класичними зразками екокритичного підходу є напрацювання Ч. Глотфельта, Е. Фромма, Р. Емерсона, М. Фуллер, Т. Торо, які заклали його основи. Екокритика як галузь літературної критики, вивчає міждисциплінарний аспект взаємозв'язків художньої літератури і довкілля. До основних її завдань

належить вивчення художнього оприявлення ставлення людини до природи і його переосмислення. Зарубіжні вчені (Дж. Ешфорд, П. Лінгольт, П. Мерфі та ін.) вказують на тривалу дисгармонію у взаємодії людини з твариною та живим світом загалом.

Позиція українських вчених (Л. Горболіс, О. Довбуш, С. Маценка, О. Палій, Л. Статкевич, І. Сухенко, М. Ткачук, І. Яковенко та ін.) ґрунтується на екоцентричному підході до осмислення етичної відповідальності людини перед природою, яка в літературних текстах інтерпретується як живий організм. У критичних розвідках названих дослідників маємо спроби аналізу мистецької експлікації екологічної свідомості в художніх текстах.

Сучасний літературний текст оприявнює численні аналогії зв'язків між культурою і природою, людиною і навколишнім світом, оскільки саме в природі людина відкриває для себе здатність до самовдосконалення. Головною проблемою екотворів є стурбованість сучасних авторів проблемою доквілля, в яких головний персонаж стає месником і карає винуватців. Крім цього, екотекст містить приклади балансу прагматичної і непрагматичної взаємодії людини з природою.

У підрозділі 2.6. – «Виміри бестіарності у художній літературі» – досліджено своєрідність модифікацій терміну «бестіарій», що застосовується в теорії літератури в кількох значеннях: як система позначень образів тварин та для окреслення домінантних тенденцій взаємодії людини з твариною у певну добу.

Аналіз вимірів бестіарності в сучасній науковій літературі здійснений такими науковцями: Г. Бокшань, О. Бровко, І. Буслюк, С. Кочерга, В. Чуб та ін. Ці розвідки дали змогу простежити трансформацію бестіарію та виокремити його ключові принципи. Найпоширеніші з яких – використання образу тварини для віддзеркалення деперсоніфікації людини, а також в якості індикатора її (людини) духовності. Крім того, для сучасних творів характерна відмова від алегоричного зображення тварин, однак подеколи використовується прийом звіроуподібнення для викриття процесів суспільства чи для зображення реального світу, що перебуває у стані боротьби за виживання. Разом з тим, ставлення до тварин є маркером сучасного суспільства, що сигналізує про моральну порожнечу людини.

У третьому розділі дисертації – «Сучасний дискурс бестіарності» – висвітлено парадигмальну зміну в розумінні людиною тварини в сучасних художніх творах; на основі аналізу текстів виявлено своєрідність постгуманістичної художньої моделі «людина/тварина» в літературній анімалістиці; встановлено домінантні риси вимірів бестіарності.

У підрозділі 3.1. – «Контактні зони людини і тварини у сучасному дискурсі бестіарності» – проаналізовано людино-тваринний зв'язок у сучасних художніх творах, в яких образ тварини набуває форму Іншого. Письменники (М. Єргович, Д. Кіз, М. Кундера, З. Нуньєс та ін.) не лише «оновлюють» наративні стратегії репрезентації образу тварини, але і змістовно підкреслюють важливість усвідомлення людиною беззахисності всього живого перед жорстокістю людського світу. Ця проблема актуальна і в жанрі публіцистики, в якій автори (зокрема, Дж. Фоер) детально описують умови життя тварин та наголошують на

моральній безвідповідальності людей перед не-людьми. Таким чином, сучасна інтерпретація образу тварин – це інтерфейс, в якому реальне та художнє поєднується, при цьому письменники проблематизують традиційне бінарне розмежування між людським та не-людським та поступово відходять від позицій антропоцентризму. Нові художні стратегії зображення тварин змушують людину задуматися над тим, як глибоко тварина закорінена в людині, а людина в тварині. Тож сучасні письменники розширюють систему цінностей і смислів у розумінні образів людей і тварин.

У підрозділі 3.2. – «Трансформація відносин людина і тварина в творчості Дж. Бовена» – розкрито один із прикладів ялового ходу антропологічної машини, що пов'язаний зі зміщенням людини в особливу смугу власних оприявлень. При цьому людина знаходиться на роздоріжжі в розуміння власного «Я». Відновлення «людини→» відбувається завдяки розпізнаванню себе в Іншому. Кіт Боб надає наратору «зразок» для наслідування і вказує шлях до становлення «людини+» та «реанімації» її людськості. Не-людина спровокувала оповідача до переосмислення її місця в світі, світоглядних та ціннісних орієнтирів.

У творах Дж. Бовена кіт є своєрідним «рівнем» прояву людського в людині. Відображений зв'язок Боба й оповідача створив ґрунт для формування нової епістемології, де основними критеріями є емоції, емпатія та щирість, оскільки людина бажає зрозуміти систему цінностей та вподобань тварини. Образ не-людини вже не інтерпретується у ролі іграшки чи забавки, а трактується у статусі вільної в почуттях та діях живої істоти.

Отже, твори Дж. Бовена – своєрідна апробація нової площини взаємозв'язку людини з твариною, в якій пріоритетним є бажання Іншого та вихід поза межі традиційної західної моделі мислення, тобто до поступової відмови від антропоцентризму.

У підрозділі 3.3. – «Образ тварин-кіборгів у романах Б. Вербера» – розкрито особливості тварин-кіборгів, які розширюють традиційний канон бестіарію. Письменник підкреслює особливість цих тварин їхніми іменами: Бастет, Піфагор, Тамерлан.

Бастет – кішка, яка бажає привести до порозуміння всі біологічні види, оскільки люди, діючи одноосібно, спричинили занепад цивілізації. Вона живе поряд зі своєю «служницею» Наталі і переконана, що вільна, хоча не вона сама обирає собі людину-господаря, ім'я та «дитину», яка має вижити. Її прикметною рисою є те, що вона самостійно обрала «технологізацію свого тіла», що дає їй змогу «комунікувати» з людьми та іншими істотами.

Піфагор – кіт-сіаонець, який частину свого життя провів в лабораторії. Тварина має здатність мислити та аналізувати. Саме кіт пояснює Бастет все про світ людей. Кіборг шукає шлях до знань, які допоможуть людині зрозуміти тварину. Тепер не-людина є партнером, мудрецем, який прагне вберегти людину від загибелі. Піфагор відрізняється від решти технологізованих тварин тим, що «не втрачає себе», а з наданої інформації обирає лише найкраще. Його прикмета – розуміння людини сильною (через її фізіологічні можливості) і водночас слабкою (не вміє правильно використовувати знання).

Піфагор сприймає цей світ відкритим та очевидним, що тим самим вказує на «зустріч» двох концепцій: гуманізму та постгуманізму, які засвідчують зупинку антропологічної машини. Кіт-кіборг спроможний до власного світобачення, до розвитку, через що і не вписується у класичне розуміння образу не-людини. Надання тварині людських рис вказує на виникнення іншої моделі світу, в якій зафіксовано смерть гуманістичної людини і крах опозиції людина/тварина.

Тамерлан – пацюк-кіборг – «заглиблений у себе», обмежений власним світом, який ненавидить людей, тому прагне їх знищити. Його бажання протистояти світу людей вказує на кризову ситуацію, що обумовлена нерозважливістю людини в експериментах над тваринами.

Б. Вербер контамінує традиційний і сучасний рівні взаємодії людини з твариною. Письменник натякає на необхідності об'єднання всіх видів, які не прагнуть руйнації, які зможуть жити без традиційного панування, домінування та вищості, і засвідчує, що загрозу для людства становить сама людина, яка поширює свою агресію та жорстокість на інші види (щурів, свиней), що легко піддаються на ці почуття.

У підрозділі 3.4. – «Тварина як детермінанта зміни ідентичності людини в романі Дж. Кутзее “Безчестя”» – проаналізовано роман південноафриканського письменника Дж. Кутзее, який піддав критиці споживацьку філософію людини. Через безпосередній контакт із твариною Девід Лур'є починає бачити в ній істоту, яка може відчувати та розуміти людський світ. Так, через еволюцію головного персонажа виявляється зміна його ідентичності, духовне зростання та зближення професора зі світом не-людини. Суспільство та панівна ідеологія не виправдовують сподівань Девіда Лур'є, то ж він приймає рішення присвятити себе служінню мертвим тваринам. Фактично він постає новим типом людини, яка відповідає філософії постгуманізму в сучасній літературі.

У підрозділі 3.6. – «Екоцентричне прочитання твору О. Токарчук “Веди свій плуг понад кістками мертвих”» – зазначено, що цим твором імплантується в сучасну літературу важливість формування екосвідомості в людини. Головний персонаж, Яніна Душейко, бажає підтримати гармонійні стосунки між людиною та природою, тому сприймає себе захисницею зоосвіту. Вона прагне зупинити прояви жорстокості людей щодо тварин, і її безсилля провокує до дій. Природа і тварини виступають пасивними спостерігачами помсти кривдникам довкілля.

О. Токарчук створює такий художній світ, в якому основна увага зосереджується на ідеях, утілених у діях і висловлюванням головного персонажа. Польська письменниця надає природі голосу, який сигналізує про деградацію людини в сучасному світі. Наскрізним у творі є заклик до осмислення людиною екопроблем сьогодення.

У **Висновках** узагальнено підсумки проведеного дослідження. У науковій праці окреслено філософську основу західного дискурсу бестіарності, що формувався від найдавніших часів і до XIX століття та ґрунтувався на розумінні тварини як меншовартісної, яка не має душі (Аристотель), мови, свідомості

і підпорядковується людині (Блаженний Августин). У добу Нового часу розуміння відмінностей між людиною і твариною поглибилося, не-людина вважалася – позакультурним бездушним механізмом (Декарт), істотою без розуму, яка не вміє мислити, говорити та не здатна до вдосконалення (І. Кант). Запереченням такого погляду стали праці Ч. Дарвіна, який піддав сумніву традиційний погляд та аргументував видову схожість людей і тварин. Ф. Ніцше, М. Гайдеггер та Ж. Батай осмислювали межу між людиною і твариною, при цьому не відкидали традиційну ієрархію. Таким чином, основою західного дискурсу бестіарності став антропоцентризм, відповідно до якого людина – «вінець творіння», натомість тварина складала опозицію людині.

Антропоцентризм як світоглядна парадигма вплинув на формування образу не-людини і в художній літературі. У давніх культурних практиках людина сприймала тварину як сильнішу та вправнішу, що втілено в образі міфологічної та архетипної тварин. Не-людина слугувала тотемом, ототожнювалася з богами, її наділяли магічними здібностями, що сформувало міфологічний образ тварини. Згідно зі стародавніми уявленнями, тварина могла перетворюватися на людину і навпаки. Не-людина могла як допомагати людині, так і шкодити їй. Бачення тварини змінюється з падінням давніх цивілізацій. За доби християнства тварина зображувалась як втілення певних рис, приміром, працьовитості (бджола), хитрості (лисиця). Відтак, домінантним став алегоричний та символічний рівні змалювання не-людини.

В епоху Відродження людина трактувалася як активне творче начало, здатне змагатися з Богом у творчому генії. Вона – творець самої себе і своєї долі, що й підносить її над природою. Ренесансний антропоцентризм став необхідною ланкою на шляху до нової онтології та зосередив увагу на внутрішньому світі людської особистості. Центральність людини в літературі Відродження підтверджувалася особливостями функціонування топосу тварини, який оприявнювався через метафору, символ та емблему. Характерним було використання образів тварин для висміювання різних соціальних прошарків.

Література доби Бароко відкрила новий неосяжний світ, світ внутрішнього життя людини, що сповнене прихованими пристрастями, тваринністю та напруженою духовною боротьбою. Представники епохи Бароко вивчали зв'язок людини та Всесвіту, а природа була місцем, де відбуваються зіткнення людської душі і дійсності.

Представники Просвітництва поглибили межу між людиною і твариною, оскільки були переконані, що завдяки знанням та вихованню людина здатна зростати, у той час тварина такої здатності не має. «Сила людського розуму» сприяла утриманню людиною позиції вищості. При цьому у художній літературі негативні риси людської природи часто порівнювалися з поведінкою не-людей.

У літературі початку ХІХ століття маємо романтичний зообраз та образ звіра-грішника. Романтики возвеличували природу і прагнули до єднання з нею, проте тварина і далі протиставлялася людині, що проявлялося на рівні двох систем: світу людини і світу природи. Тваринне царство сприймалося як таксономія людського суспільства, а природа – як живий організм. У творах

періоду реалізму йдеться про проблему взаємовідносин людини і природи, що особливо оприявнюється в анімалістичному жанрі. Зооморфні образи в цей час позбавлені антропоморфізму і суб'єктивності людських інтерпретацій та оцінок. Не-людина зображується незалежною від людини та такою, що має право жити своїм власним життям. Разом з тим, тварини представлені двома рівнями: ті, що в оповіді діють, але не розмовляють, та ті, що розмовляють і мають імена.

Таким чином, осмислення версій взаємодії тварини з людиною засвідчує динаміку в розумінні зобразу, оскільки для кожного періоду властиві свої уявлення та його репрезентації. Крок за кроком не-людина втрачала ореол сакральності та містичності, в більшості випадків образ тварини поставав як доповнення до образу людини.

Традиційно кореляція людина/тварина продукувалася історичним конструктом «антропологічної машини». Цей термін вперше використав італійський історик та філософ Ф. Джезі, а доповнив – Дж. Агамбен, який вбачав в такому історичному конструкті оптичну машину дзеркал, в якій людина бачить себе в образі тварини, тим самим людина виробляла в собі людське і тваринне.

У процесі осмислення роботи антропологічної машини зроблено висновок, що традиційно вона розподіляла всі форми життя на людських та на менш людських істот. Така ситуація спричинила «смерть людини» та роботу антропологічної машини на «яловому ході». Ці зміни призвели до стирання бінарних позицій і краху онтологічних меж. Одним із мистецьких виявів такої світоглядної моделі є поширений у художній літературі образ тварини-кіборга, що більше не дає змоги продукувати відмінність між людським і тваринним, а це, своєю чергою, дає поштовх до переоцінки традиційного зв'язку людини з твариною та її (людини) місця у світі. Таким чином, сучасне суспільство продукує нові форми взаємодії людини/тварини, оскільки антропоцентричне світосприйняття втратило свою актуальність. Сучасне світорозуміння ґрунтується на антрозоцентричній моделі сприйняття людиною навколишнього світу.

Представники постгуманізму пропонують парадигмальні зміни, для яких характерне «злиття» людського і не-людського. Людина більше не «міра всіх речей», а трактується як частина біорізноманіття планети. Технологізація та кіборгізація теж впливають на плин життя і призводять до руйнування непроникних кордонів в обох режимах – «людина/машина» і «людина/тварина» та до усвідомлення того, що як людина не може жити без природи, так і природа не може без людини.

В останні десятиліття відбулася переоцінка взаємодії людини з тваринами з боку «студій тварин» та «екостудій», в яких і люди, і тварини функціонують як активні живі суб'єкти. Не-людина наділена почуттями, вподобаннями та власними інтересами. Представники зазначених студій прагнуть переглянути традиційний погляд людини на тварину, щоб виробити в читача екосвідомість, яка повністю нівелює панівну позицію людини та віднаходить в образі тварини шлях до відновлення гармонії з природою.

У контексті аналізу сучасних художніх творів (Дж. Бовена «Вуличний кіт на ім'я Боб», «Подарунок від кота Боба. Як вуличний кіт допоміг людині полюбити

Різдво», «Світ очима кота Боба. Нові пригоди Джеймса та його мудрого вуличного кота»; Б. Вербера «Завтра будуть коти», «Її величність кішка»; Дж. Кутзее «Безчестя»; О. Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих») відзначаємо, що специфіка вимірів бестіарності полягає в наступному: оприявленні кризи людини, яка шукає своє місце і своє призначення у світі; стиранні межі у людино-тваринній взаємодії та акцентуванні жорстокості людини щодо навколишнього світу; у неоднозначному зображенні образу тварини, що періодично набуває певних фантастичних рис; змалюванні жахливих наслідків споживацьких дій людини. У сучасних творах тварина часто постає морально вищою за людину.

У цьому контексті творчість Дж. Бовена оприявнює трансформацію відносин людини з твариною, в якій тварина змалювана рівноцінним партнером людини. У творах письменника показано відродження людини шляхом віднайдення в образі Іншого опори та підтримки. Особливість зообразу полягає в тому, що через нього оповідач переосмислює власне життя, яке набуває сенсу завдяки існуванню не-людини. Отже, зміни у взаємодії людини з твариною можливі завдяки порозумінню та паритетності відносин.

Трилогія Б. Вербера окреслює один із можливих варіантів зв'язку людини з твариною в майбутньому. Система тваринних символів французького письменника не проста. Образи тварин-кіборгів дають інформацію для роздумів і є способом прийняття Інакшості (людей, тварин), з якою людству потрібно навчитися жити. Ситуація апокаліпсису, в якій тварини (Бастет, Піфагор) допомагають врятувати не лише людей, але й майбутню планету, вказує на можливість домінування тварин над людьми. Фактично кіборг виникає в той момент, коли вищість людини піддається сумніву і налагоджується зв'язок між людиною, твариною і машиною, де дві останні постають менш залежними від першої. «Техноорганізми» вчать у людей і доброму, і поганому, що впливає на ситуацію навколо.

Дж. Кутзее в романі «Безчестя» змалює тварину як детермінанту зміни ідентичності головного персонажа. На початку твору Девід Лур'є почував себе хижаком, але з розвитком сюжету він змінюється під впливом багатьох життєвих чинників. Найбільше на нього впливає «безчестя», вчинене над донькою, та «живе спілкування» з тваринами, що вказали йому на реальне життя, позбавлене романтичності та ілюзорності. Професор звик жити в межах гуманістичного світогляду, що традиційно виправдовував центральність людини, її вищість та позицію споживача. За «велінням долі» Лур'є втрачає свою «статусність» і карбує собі інший шлях – шлях до розуміння власної духовності, що полягав у небажанні завдавати померлим тваринам «безчестя».

У романі образи тварин зображені як жертви суспільства, яке не прагне турбуватися про цих живих істот. Девід розуміє всю жахливість ситуації, тому готовий присвятити себе служінню цим тваринам, жертвує собою на користь Іншого, що засвідчує внутрішню зміну в ідентичності персонажа: він не підкорювач чи споживач, а людина, яка відповідає за свої дії та вчинки.

О. Токарчук в романі «Веди свій плуг понад кістками мертвих» на прикладі головної героїні Яніни Душейко змальовує наявність екосвідомості людини, сутність якої полягає в наступному: людина – одне зі створінь Бога і не повинна сприймати себе і світ із позиції вищості. Крім того, людство може жити без масштабного споживання тварин, без агресії та без вбивств, за умови, якщо влада і церква будуть в цьому зацікавлені.

У художніх текстах кінця ХХ – початку ХХІ століття змалювання людини відбувається не з позиції її вищості, а у тісному зв'язку з твариною рівноцінною людині. Автори сучасних художніх текстів намагаються уникнути бінарності в розумінні людина/тварина.

Таким чином, до визначальних рис сучасного бестіарію належать: увага до світу природи; розуміння Всесвіту як творчо-руйнівного простору, в якому балансує життя зі смертю; трактування внутрішньої людської природи як такої, що може бути зрозумілою через зовнішню природу її життя на Землі; сприйняття культури як природи, а природи як культури; утвердження здатності людини нести відповідальність за власну поведінку стосовно інших форм життя.

Осягнення дискурсу бестіарності в сучасній літературі дає змогу осмислити сутність і тенденції розвитку мистецьких феноменів, відкриває нові перспективи пізнання художнього твору.

ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях України

1. Полторацька А. Людина і тварина в науковій рефлексії Джорджо Агамбена. *Сучасні літературознавчі студії*. 2018. Вип. 15. С. 150–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sls_2018_15_26

2. Полторацька А. Образ тварини-кіборга у творі Б. Вербера «Її величність кішка». *Філологічні трактати*. 2020. Вип. 12, 2 (20). С. 86–96. URL: <https://tractatus.sumdu.edu.ua/index.php/journal/article/view/925>

3. Полторацька А. Екоцентрична парадигма твору О. Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки* 2020. (93). С. 26–36. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/32082/>

4. Полторацька А. Динаміка сприйняття тварин Девідом Лур'є у романі Джона Макселла Кутзее «Безчестя». *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Літературознавство*. 2021. Вип. 2 (96). С. 107–125. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature/article/view/3393>

Статті в іноземних наукових періодичних виданнях

5. Полторацька А. Людина і тварина у традиційній західній філософії. *Spheres of Culture*. Lublin, 2019. Volume XIX. С. 211–218.

Статті, які додатково відображають наукові результати дисертації

6. Якименко А. Я. Аксіологія тваринного світу як проблема міжкультурної взаємодії. *Національна культура: єдність у різноманітності* : зб. наукових праць / редкол. Ю. П. Богуцький [та ін.]. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2012. С. 150–158.

7. Якименко А. Я. Сучасні стандарти ставлення до тварин. *Варіації модерну та модернізації: український соціум в контексті глобальних процесів* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 28–29 листопада 2013 р.) / уклад. П. В. Кутуєв. Київ : Талком, 2013. С. 166–167.

8. Якименко А. Я. Антропоморфізація образу тварини в сучасній культурі. *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософські проблеми сучасності» статті й тези* / редкол. Берегова Г. Д., Герасимова Е. М., Лень Т. В. й ін. Херсон : РВВ «Колос», 2014. С. 260–261.

9. Якименко А. Я. Тварина та війна: від учасника бойових дій до гуманітарної проблеми. *Великі війни, великі трансформації: історична соціологія 20-го століття, 1914–2014: Матеріали міжнародної наук.-практ. конф.* (м. Київ, 27–28 листопада 2014) / уклад. А. А. Мельниченко, П. В. Кутуєв, А. О. Мігалуш. Київ : Політехніка, 2014. С. 166–167.

10. Полторацька А. Тварина в екзистенційній кризі людини. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2020. № 16. С. 41–47.

11. Полторацька А. Образи тварин і людей у романі Бернара Вербера «Завтра будуть коти». *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2020. № 23. С. 99–106.

АНОТАЦІЇ

Полторацька А. Я. Дискурс бестіарності у художній літературі кінця ХХ – початку ХХІ століття (на матеріалі творів Дж. Бовена «Вуличний кіт на ім'я Боб», Б. Вербера «Завтра будуть коти», Дж. Кутзее «Безчестя», О. Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих»). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури. – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2021.

У дисертації осмислено проблему художнього моделювання взаємовідносин людини і тварини в добу постмодернізму. Об'єкт дослідження становлять сучасні художні твори Дж. Бовена («Вуличний кіт на ім'я Боб», «Подарунок від kota Боба. Як вуличний кіт допоміг людині полюбити Різдво», «Світ очима kota Боба. Нові пригоди Джеймса та його мудрого вуличного kota»), Б. Вербера («Завтра будуть коти», «Її величність кішка»), Дж. Кутзее («Безчестя»), О. Токарчук («Веди свій плуг понад кістками мертвих»). Обрані тексти виявляють не лише сучасне розуміння цієї теми, але і дають можливість виокремити спільні ідеї в осмисленні бестіарності у різних національних літературах.

У першому розділі проаналізовано формування опозиції людина/тварина у традиції Заходу. У другому розділі відображено відмову сучасних філософів

від метанаративу гуманізму, що зумовлено зупинкою «антропологічної машини» та переосмисленням усталених позицій людини відносно світу тварин. У третьому розділі досліджено контактні зони зв'язку людини і тварини в художніх творах та сучасний зоокод літератури. Особливості літературного втілення образу тварини полягають у частковій відмові від алегоричного зображення не-людини, яка перестає трактуватися з точки зору негативної конотації. Водночас зообраз може бути представлений як детермінанта зміни ідентичності людини та слугувати тлом у змалюванні екосвідомості головного персонажа. Заразом у художньому творі не-людина постає ключем до розуміння людини і суспільства.

Ключові слова: бестиарність, художня література кінця ХХ – початку ХХІ, століття тварина-кіборг, «антропологічна машина», людино-тваринний зв'язок, тварина-партнер, постгуманізм.

Полторацкая А. Я. Дискурс бестиарности в художественной литературе конца ХХ – начала ХХІ века (на основе произведений Дж. Бовена «Уличный кот по имени Боб», Б. Вербера «Завтра будут коты», Дж. Кутзее «Бесчестье», О. Токарчук «Веди свой плуг над костями мертвых»). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.06 – теория литературы. – Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя, Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2021.

В диссертации раскрыта проблема художественного моделирования взаимоотношений человека и животного в эпоху постмодернизма. Объект исследования составляют современные художественные произведения Дж. Бовена («Уличный кот по имени Боб», «Подарок от кота Боба. Как уличный кот помог человеку полюбить Рождество», «Мир глазами кота Боба. Новые приключения Джеймса и его мудрого уличного кота»), Б. Вербера («Завтра будут коты», «Ее величество кошка»), Дж. Кутзее («Бесчестье»), О. Токарчук («Веди свой плуг над костями мертвых»). Анализируемые тексты представляют не только современное видение этой темы, но и дают возможность определить общие идеи в понимании бестиарности в разных национальных литературах.

В первой главе проанализировано формирование основанной на антропоцентризме оппозиции человек/животное в традиции Запада. Во второй главе отображен отказ современных философов от метанаратива гуманизма, обусловленный остановкой «антропологической машины» и переосмыслением общепринятых позиций человека относительно мира животных. В третьей главе рассмотрены контактные зоны связи человека и животного в художественной литературе, исследован современный зоокод литературы. Особенностью литературного воплощения образа животного является частичный отказ от аллегорического изображения не-человека, который перестал трактоваться с позиции негативной коннотации. В то же время зообраз может быть представлен в качестве детерминанты изменения идентичности человека и служить фоном для изображения экосознания

главного персонажа. Вместе с тем, в художественном произведении не-человек является ключом к пониманию человека и общества.

Ключевые слова: бестиарность, художественная литература конца XX – начала XXI века, животное-киборг, «антропологическая машина», связь человек-животное, животное-партнер, постгуманизм.

Poltoratska A. Y. Discourse of bestiary in a fiction of the late XX – early XXI century (based on the works of J. Bowen «A street cat named Bob», B. Werber «Tomorrow the cats», J. Coetzee «Disgrace», O. Tokarchuk «Drive your plow over the bones of the dead»). – Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Philology, Specialty 10.01.06 – Theory of Literature. – Nizhyn State University named after Nikolai Gogol, Kiev University named after Boris Grinchenko, Kiev, 2021.

The dissertation deals with relationship issues between humans and animals in the era of postmodernism. The objects of research are contemporary works of art by J. Bowen («A street cat named Bob», «A gift from Bob. How a street cat helped one man learn the meaning of Christmas», «The world according to Bob. The further adventures of one man and his streetwise cat»), B. Werber («Tomorrow the cats», «Her Majesty the Cat»), J. Coetzee («Disgrace»), O. Tokarchuk («Drive your plow over the bones of the dead»). Selected texts express not only modern understanding of this topic, but also make it possible to highlight general ideas of understanding contents in different national literatures.

The first section, «**Philosophical foundations of the Western discourse of bestiality**», analyzes the formation of human / animal opposition in the Western tradition based on anthropocentrism. In addition, the historical, linguistic, religious, biological level of human-non-human connection influenced the vision of a man as a superior relative to other creatures and concepts of «animal» and «human». The gradation between them is also present in the context of artistic discourse, realized in the classical image of an animal. In general, the hierarchy of understanding the world was laid down by philosophers in ancient times, and it only deepened with each historical epoch. Charles Darwin's researches, who put a man on the same level with an animal, caused a rethinking of the long-term hierarchy in favor of the animal. In particular, since the end of the twentieth century, there have been changes in the traditional human / animal correlation in fiction.

The second section, «**Posthumanism as a reaction to the “death of a man”**», reflects the refusal of modern philosophers from the metanarrative of humanism, due to the stop of the «anthropological machine» and the rethinking of the established positions of a man in relation to the animal world. New representation of human-animal interaction is the dominant feature of post-humanism, animal studios and eco-studios. Particular attention is paid to the analysis of modifications of the bestiary in modern literature and main dimensions of the bestiary of fiction are highlighted.

In the third section, «**Contemporary discourse of bestiality**», the contact zones of communication between humans and animals in literature are analyzed and the

modern zoological code of literature is studied, according to which the image of an animal is endowed with feelings, preferences (J. Bowen), it can think, «evolve», strive for leadership / domination / contemplation (B. Werber). At the same time, a person is depicted as a generalized image expressing the result of the traditional model of world outlook (anthropocentrism), which in the literary text is interpreted as a victim of society (J. Coetzee). It is also shown that zoological images in modern literature are presented through an observer-animal (O. Tokarchuk).

Thus, a new understanding of bestiality provokes readers' attention to the problems of the surrounding world, in which the essence and place of a person are directly related to the life of an animal, receive rights and arise as a certain marker of inhuman actions of a person. In this case, he/she (a person) should be responsible for his/her own behavior in relation to other forms of life, since the exploitation of the planet has become enormous, so he/she should change his view of the world. A literary embodiment feature of an animal image is a partial rejection of the allegorical depiction of a person in any way, it ceases to be interpreted as a negative connotation. At the same time, a zoological image can be presented as a change determinant in a person's identity and serves as a background of the ecological consciousness image of the main character. At the same time, in a fiction, a non-human appears as the key to understanding a person and the society.

Key words: bestiary, fiction of the end of the XX – beginning of the XXI century, animal-cyborg, «anthropological machine», human-animal connection, animal-partner, posthumanism.

Підписано до друку 25.03.2021 р. Формат видання 60x84/16.
Ум. др. арк. 1,4. Тираж 100 пр. Зам. № 1-29.
Київський університет імені Бориса Грінченка.
04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.
Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 4013 від 17.03.2011 р.